

**Н. Прокопенко,
М. Виклюк,
М. Скорик**

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ: ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Досліджено теоретичні підходи до обґрунтування інституційного середовища механізму державного регулювання аграрного сектора економіки України. Розглянуто основні складові інституційного середовища та визначено роль кожного елемента у здійсненні державного регулювання аграрного сектора. Обґрунтовано роль інститутів у спроможності здійснювати реформи, котрі спрямовані на розвиток досліджуваної сфери.

Ключові слова: державне регулювання, аграрний сектор економіки, механізм державного регулювання аграрного сектору економіки, інституційне середовище, інституційне забезпечення.

Дослідження теоретичних аспектів державного регулювання аграрного сектору економіки дозволили аргументувати, що заходи з державної регуляції у всі часи і у всіх країнах, вектор розвитку яких направлено на прогресивний економічний розвиток, завжди були в пріоритеті і це сприяло отриманню певних позитивних результатів у цій сфері. Зважаючи, що у зовнішньому середовищі, особливо на сьогодні, досить швидко прослідковуються зміни на виробничому, економічному ринку, змінюються вимоги до якості соціальних послуг на селі, виникає потреба у постійній модернізації системи державного регулювання аграрного сектору економіки в частині інституційних засад його функціонування.

Питанням державного регулювання аграрного сектору України приділяли увагу багато вчених, таких як: М. Войнаренко, Н. Дорош, С. Захарін, І. Караваєва, В. Лисенко, А. Лісовий, А. Макаренко та багато інших. Проте одностайної думки з цього приводу не існує, оскільки більшість наукових досліджень розглядають державне регулювання у різних ракурсах: через вплив зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування, як систему чи механізм, як сукупність взаємовідносин із приводу регулювання аграрної сфери тощо. У процесі дослідження механізму державного регулювання економіки і зважаючи на виклики сьогодення стала очевидною потреба у включенні до його основних компонентів інституційного середовища, вплив котрого залишається досі маловивченим. Це дозволить по новому оцінити традиційну роль ринкових інститутів при побудові моделі державного регулювання будь-якої галузі, зокрема і аграрної.

Мета статті полягає у комплексному вивченні системи інституційного середовища механізму державного регулювання аграрного сектору економіки, обґрунтуванні ролі інститутів у спроможності здійснювати реформи, котрі спрямовані на розвиток досліджуваної сфери.

Розвиток аграрного сектору економіки України та досягнення високих результатів господарської діяльності його суб'єктів потребує належного інституційного

забезпечення. Зважаючи на перманентні інфляційні процеси у вітчизняній економіці, хаотичні дії з боку держави в частині розробки і впровадження інструментів державного регулювання аграрного сектору економіки не призводять до позитивних результатів, бажаних із боку сільськогосподарських товаровиробників, суспільства і держави загалом. На противагу вітчизняним регуляторам, світовий досвід країн, що мають розвинену економіку, свідчить про системність, комплексність і ефективність постійного застосування з боку держави регулятивних дій у частині створення сприятливих умов для розвитку діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору. Результативність дій регуляції процесів, що досліджуються, формує інституційне середовище та дії уряду.

Інституційне середовище – це чіткий упорядкований набір інститутів, що визначають рамкові умови функціонування й розвитку економічних суб'єктів [1]. З огляду на зазначене вище побудова інституційного середовища з метою державного регулювання аграрного сектору економіки повинна здійснюватися через державні механізми регулювання взаємопоеднання інтересів сільськогосподарських товаровиробників між собою, державою, інвесторами та іншими суб'єктами господарювання. Тому, для отримання позитивного ефекту від дій учасників інституційного середовища, мета якого вище окреслена, державі необхідно вибудувати еталони функціонування суб'єктів господарювання і державних регуляторів у питаннях взаємодії між собою. При цьому, необхідно зазначити, що є еталони, яких потрібно притримуватися, бо вони прописані законами і нормативними актами, а є еталони, на які потрібно зважати в процесі діяльності, бо від їх виконання залежить розвиток соціальної сфери сільських територій і ті, що опосередковано, але суттєво впливають на досягнення економічних і фінансових здобутків представників аграрного сектору.

Еталони – це граничні рамки, які окреслюють межі державного регулювання будь-яких процесів у країні (економічних, політичних, соціальних) у частині налагоджування розвитку і активізації діяльності суб'єктів господарювання аграрного сектору. Ще можна їх констатувати, як правила, що формують поведінку аграрників, держави, інвесторів, партнерів з метою регулювання їх взаємодій для створення умов якісних процесів їх функціонування.

На рис. 1 окреслено інституційну сферу механізму державного регулювання аграрного сектору економіки, що представляє сукупність інститутів і установ, функція яких покликана здійснювати процеси регулювання діяльності суб'єктів господарювання, що досліджуються. Кожен із елементів інституційного середовища впливає по різному на функціонування діяльності аграріїв і виступає як міні система інститутів, що виражаються у формі блоків системи державного регулювання аграрного сектору економіки.

Розглядаючи інституційне середовище механізму державного регулювання аграрного сектору економіки можна вирізнити його три складових: зовнішнє, внутрішнє та середовище найближчого оточення. Зовнішнє середовище враховує можливості виходу вітчизняних аграріїв на міжнародні ринки, обсяг валових інвестицій і його частка у загальному обсязі інвестицій, перепони, що створюються інститутами; фінансування новітніх технологій, політичні чинники тощо.

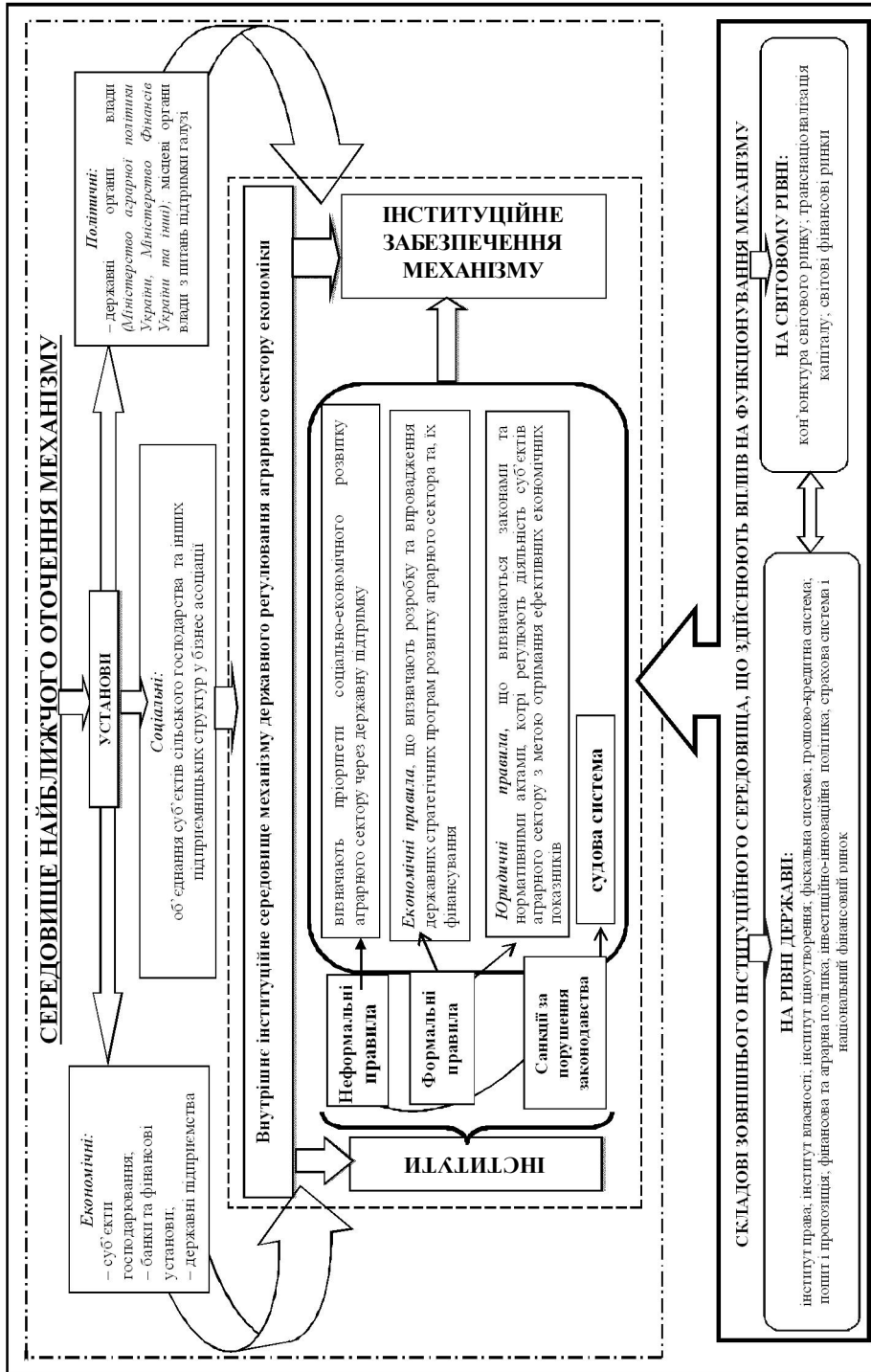

Рис. 1. Система інституційного середовища механізму державного регулювання аграрного сектору економіки [2-4]

На блок елементів середовища найближчого оточення, що прямо пропорційно впливають на діяльність аграріїв, безпосередньо впливають і складові підсистеми внутрішнього інституційного середовища, діяльність яких здійснюється як відповідно до формальних правил, так і неформальних. Це середовище дає змогу отримати інформацію про: існуючі та альтернативні джерела поповнення фінансових ресурсів суб'єктів господарювання, про можливість співпраці з інвесторами і участь в інвестиційних проектах, спроможність кредитного потенціалу, обсяги фінансування, здійснення заходів із моніторингу.

Механізм державного регулювання аграрного сектору економіки через середовище найближчого оточення може підштовхувати господарюючі суб'єкти аграрної сфери до ініціативних дій. Тобто, заходи державних регуляторів можуть впливати на інституційне середовище найближчого оточення безпосередньо в середині цього осередку. Це дає перспективи для товаровиробників аграрної сфери: широкий вибір варіантів поповнення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання, зокрема і через систему кредитування, допомога при формуванні та впровадженні у практичне буття заходів із активізації соціально-економічних процесів на селі, забезпечення сприятливої інвестиційної, фіскальної політики для внутрішніх і зовнішніх інвесторів та, безпосередньо, для сільськогосподарських підприємств. Співпраця між представниками аграрного бізнесу та інвесторами здійснюється завдяки заключенню угод. Приймати позитивні рішення державними регуляторами в інтересах сільськогосподарських товаровиробників допомагають дії лобістів. Дана інституція нині необхідна, адже її мета полягає у створенні преференцій для розвитку аграрного сектору з боку держави.

Розглянемо сутність внутрішнього інституційного середовища механізму державного регулювання аграрного сектору економіки. На нашу думку, це середовище представляє сукупність інститутів, котрі окреслюють це середовище і в процесі діяльності керуються власними критеріями. Дане інституційне середовище базується на місії підприємства, його стратегії, певній спеціалізації галузі, що досліджується. Його ефективність прямо пропорційно взаємопов'язана з вибором прибуткових джерел фінансування ресурсів підприємства. Також визначається місце, рівень його впливу на результати виконання завдань, що ставить перед собою держава.

При забезпеченні ефективного функціонування внутрішнього інституційного середовища важливо керуватися формальними правилами його діяльності і зважати на вагомість неформальних правил в окремо взятий період. Виконання цих умов сприятиме також вирівнюванню економічної і соціальної нерівності між адміністративними територіями.

Отримання позитивних результатів від вище вказаного середовища можливо при взаємопов'язанні чинників впливу на розвиток і активізацію аграрного сектору економіки через створення умов для задоволення фінансових інтересів інвесторів. До того ж передбачається забезпечення процедури упорядкування змін інституцій, у разі потреби, розробка принципів їх діяльності у секторі економіки, що обслуговує сільське господарство; врахування впливу змін у внутрішньому інституційному середовищі на взаємопов'язання інтересів аграріїв, інвесторів і держави.

З огляду на це, результативність формування і функціонування системи інституційного середовища механізму державного регулювання аграрного сектору економіки залежить від дій ринкових інститутів: інститути права, власності і ціноутворення; грошово-кредитна, фіскальна, фінансова, аграрна, інвестиційно-інноваційна політика;

страховий, фінансовий та фондовий ринок. Ці інституції між собою взаємодіють, виступають посередниками між державою, суб'єктами господарювання й інвесторами та встановлюють правила співпраці та мають інші різноманітні призначення в регулюванні економічних процесів.

Доцільно зазначити, що механізм державного регулювання аграрного сектору економіки потрібно розглядати як складову економічної моделі суспільства. При цьому, якщо цей механізм розглядати у “вузькому” значенні, то можна його окреслити як законодавчо-нормативні документи регулювання взаємовідносин, що виникають у процесі фінансування, кредитування, інвестування, субсидювання, оподаткування тощо. За допомогою прямих і непрямих методів впливу на функціонування досліджуваного механізму досягається певний результат. Якщо шлях до досягнення визначеної мети буде чітко окреслено, будуть враховані певні ризики, які постійно відбуваються у будь-якому суспільстві, є можливість отримати якісний результат, або принаймні корегувати негативні проміжні результати. Розробити чітку лінію поведінки при досягненні того чи іншого результату діяльності аграрного сектору за допомогою державного регулювання допомагає об'єктивна законодавча система, спеціалізовані інституції, що формують аграрну політику в симбіозі з фінансовою, інвестиційною, ціновою, фіскальною політикою тощо.

Економіка будь-якої країни, особливо в період реформ, розвивається при умові, коли об'єднуються зусилля і держави, і підприємців, які направлені на досягнення окреслених результатів, наприклад у частині гнучкості системи оподаткування до зовнішніх змін, створення ефективної інфраструктури тощо. Вирішення визначених суспільством задач неможливе без вираженої законодавчої бази, яка сприятиме активізації бізнес структур і, звісно, все це спрацьовує при умові стабільності політичної ситуації в країні. Всі ці складові, можна об'єднати в “організаційні правила” державного регулювання.

Враховуючи, що у всіх країнах розвиток аграрного сектору займає одне з основних місць через те, що забезпечує продовольчу безпеку країни, підтримка урядом діяльності представників аграрного бізнесу здійснюється постійно через певне інституційне забезпечення.

Вітчизняні вчені, такі як Н. Прокопенко, М. Виклюк та інші у “широкому” розумінні інституційне забезпечення трактують як складові, що враховують формальні і неформальні правила поведінки суб'єктів (законодавчі та нормативно-правові акти); форми регулювання, середовище функціонування організаційних та підприємницьких структур; інституціональні конфігурації, які передбачають як формальні та неформальні правила, так і сукупність організаційних структур, що їх реалізують (інститути ринку, власності, підприємництва, державного регулювання) [5].

Неформальні правила базуються на ментальності сільського населення, генетиці населення, що виявило бажання займатися сільським господарством, тобто приватні правила. Сутність ментальних правил полягає у рівні культури нації. Останнє проявляється у “національному характері, самосвідомості етносу, в різних компонентах його культури. Це “дух народу”, що пронизує всі сфери життєдіяльності людей” [6].

Для подолання консерватизму і інертності М. Руденко писав про необхідність гармонізації промислово-державних і сільськогосподарських відносин [7]. На цьому тлі необхідно виокремити таку складову державного регулювання, як “приватні правила” – це створення умов для: “розумного” співвідношення між рівнями попиту і пропозиції,

розширення фінансового ринку. Від зазначених складових залежать рівень потреб суспільства і бажання їх створювати.

Також необхідно зауважити, що навіть у кожному регіоні є свої особливі звички, норми поведінки в агрокультурі. На поведінкові настрої впливає також віддаленість від обласних центрів, культура обробітку сільськогосподарських угідь, що залежить від клімату, рельєфу території, і вплив держави на ці настрої шляхом формування в певній мірі зовнішнього середовища. Необхідно зазначити, що до неформальних правил поведінки потрібно зарахувати рівень адекватності відносин у процесі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між учасниками державного регулювання аграрного сектору економіки, рівень свідомості стосовно пріоритетності розвитку аграрного сектору і визначення чинників впливу на досягнення позитивних результатів розвитку галузі, що досліджується.

Існують неформальні правила поведінки, що негативно впливають на досягнення якісних результатів дії – це елементи корупції у суспільстві. Вона досить глибоко засіла у прошарках суспільства і потребує дієвих заходів для її викоренення, або хоча би зменшення рівня корупційних відносин. “Боротьба з корупцією не може відбуватися шляхом революційних змін, а й тим більше не слід очікувати миттєвих змін, тому що цей неформальний інститут має схильність до мутації, самовідтворення та збереження” [8].

До формальних правил належать особливості економічної та політичної ситуації, що існує на певному етапі розвитку суспільства. Ці правила регламентуються діями влади у формі законів, указів, нормативних актів, інструкцій тощо, на яких повинні базуватися сільськогосподарські товаровиробники при укладанні угод про співпрацю з підприємницькими структурами.

Формальні правила в політичному сенсі формують ієрархію між державною владою, представниками регіональної влади, місцевими територіальними громадами та аграріями в частині розбудови аграрного сектору економіки, розробки та впровадження у суспільство заходів стосовно ефективності прийняття тих чи інших рішень, а також окреслення контролюючих дій із метою досягнення визначених результатів. Ефективність виконання формальних правил ґрунтується на якості побудови державних інституцій, законодавчої бази, контролюючих заходів, рівня інтервенції державних регуляторів у аграрне виробництво, прозорості дій державних органів влади (податківців, митників тощо), пріоритетності підтримки аграрного сектору з боку держави, сприятливих умов доступу до кредитних ресурсів, впровадженні інновацій у виробництво та менеджмент даної галузі, фінансуванні стратегічних програм розвитку та активізації аграрного сектору. Крім того, досить важливо дотримуватися прав та зобов'язань усім учасникам взаємовідносин у процесі, що досліджується, тобто представникам аграрного бізнесу, державним регуляторам, інвесторам тощо.

Для розробки і втілення у практичне буття будь-яких проектів (фінансових, інвестиційних, інноваційних тощо), стратегічних програм розвитку аграрного сектору необхідні економічні правила. Останні визначають порядок, умови укладання контрактів сільськогосподарських підприємств з інвесторами, державними та фінансовими установами, іншими суб'єктами господарювання, співпраця з якими необхідна в рамках програм чи контрактів. Дані правила визначають порядок співпраці, наприклад щодо фінансування і використання залучених коштів. Вище вказані правила враховують поведінку певних сфер діяльності, котрі обслуговують аграрний сектор чи співпрацюють із ним із тих чи інших питань. Це поведінка банківських і небанківських установ по

відношенню по задоволенню потреб сільськогосподарських товаровиробників; монетарна, бюджетна, фіскальна, митна, цінова політика. Сюди також належить рівень впровадження у практичну діяльність новітніх технологій, обсяги інвестиційних потоків, як зовнішніх так і внутрішніх, у галузь, що досліджується, відсоток ВВП галузі, інвестицій у загальному обсязі цих показників по Україні тощо.

Як політичні, так і економічні поведінкові норми регламентуються законодавчими актами, до яких належать Конституція, кодекси, закони, укази, постанови, положення, розпорядження, нормативні акти тощо.

Ефективне функціонування інституційного середовища залежить не тільки від виконання вище зазначених правил, а й від результативності контролюючих заходів стосовно їх виконання. Негативні результати контролю передбачають застосування санкцій, штрафів через не виконання означених правил. Система санкцій окреслює принципи поведінки суб'єктів господарювання аграрної сфери при співпраці з іншими структурами інституційного середовища і відповідальність за недотримання норм поведінки, аж до відповідальності за вчинені дії у судових інстанціях.

Висновки

Із вище означеного можна підсумувати, що інституційні засади: формують процеси регулювання державою розвитку і активізацію аграрного сектору економіки, що регламентуються законодавчо-нормативними актами; встановлюють правила взаємоспівпраці з установами, що покликані забезпечити впровадження означених державою умов підтримки чи забезпечення захисту від певних ризиків сільськогосподарських товаровиробників; впровадження заходів із покращення діяльності соціальної сфери на селі, що опосередковано впливає на ефективність діяльності аграріїв.

Для розробки ефективних механізмів державного регулювання аграрного сектору економіки необхідне методичне забезпечення щодо оцінки впровадження заходів із вирішення поставлених питань. Враховуючи зазначене вище, виникає потреба в окресленні набору інструментів (засобів) для здійснення регуляції процесів на користь досягнення позитивних результатів аграрного сектору економіки. Зазначене вище буде предметом подальших наукових досліджень.

Список використаної літератури

1. Національна економіка [Текст] : [навч. посіб.] / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк [та ін.] ; за ред. А. Ф. Мельник. — К. : Знання, 2011. — 463 с.
2. Росецька Ю. Б. Роль та значення інституційного середовища у формуванні конкурентних відносин / Ю. Б. Росецька // Науковий вісник Одеського державного економічного університету [Текст]. — 2005. — № 6 (18). — С. 49—57.
3. Шлебат А. Фінансовий механізм формування і функціонування капіталу у сільському господарстві України [Текст] : [монографія] / А. Шлебат. — К. : Атопол, 2014. — С. 29—32.
4. Фінансово-економічний механізм управління діяльністю готельних підприємств [Текст] : [монографія] / Н. С. Прокопенко, М. І. Викалюк, Н. П. Бакеренко. — Львів : Ліга-прес, 2013. — С. 42—46.
5. Там само. — С. 44.
6. Ментальність нації [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://p.edagog.profi.org.ua/uk/node/1404>.

7. Руденко М. Энергия прогресса. Очерки по физэкономии [Текст] : [пер. с укр.] / Микола Руденко. — К. : Михайлюта А. А., 2010. — С. 526.

8. Росецька Ю. Б. Роль та значення інституційного середовища у формуванні конкурентних відносин... — С. 55.

*Стаття надійшла до редакції 02.09.2016
Схвалена до друку редколегією 19.09.2016*

**N. Prokopenko,
M. Vykliuk,
M. Skoryk**

THE MECHANISM FOR STATE ADJUSTMENT IN THE AGRARIAN SECTOR OF ECONOMY: INSTITUTIONAL ASPECT

The article examines theoretical approaches to the substantiation of the institutional environment of the mechanism for state adjustment in the agrarian sector of economy in Ukraine. The main components of the institutional environment are studied and the role of each element in the implementation of state adjustment in the agrarian sector is defined. The author has substantiated the role of institutions in the ability to implement reforms aimed at developing the research area.

Key words: state adjustment, agrarian sector of economy, mechanism for state adjustment in the agrarian sector of economy, institutional environment, institutional provision.